

"XALQARO VA MILLIY HUQUQIY ASOSLAR KONTEKSTIDA MEHNAT MIGRANTLARINING HUQUQLARI"

Bakirova Oynura

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti.

Xalqaro iqtisodiyot va menejment fakulteti.

Xalqaro iqtisodiyot kafedrası.

Jahon iqtisodiyoti yo'nalishi 1-kurs magistranti.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mehnat migrantlarining huquqiy holati xalqaro va milliy qonunchilik asosida kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO), Xalqaro Migratsiya Tashkiloti (IOM), va Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) konvensiyalarining asosiy prinsiplari, shuningdek, Rossiya va Koreya kabi qabul qiluvchi mamlakatlar qonunchiligi asosida migrantlarning asosiy huquqiy himoyasi tahlil qilinadi. O'zbekistonning mehnat migratsiyasiga oid normativ-huquqiy bazasi o'rganilib, norasmiy migratsiya oqibatida yuzaga kelayotgan huquqiy bo'shliqlar va ziddiyatlar aniqlanadi. Maqolada xalqaro tajribaga tayangan holda, O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirishga qaratilgan tavsiyalar ilgari suriladi. Tadqiqot natijalari migratsiyani boshqarishda huquqiy yondashuvning ustuvorligini isbotlaydi.

Kalit so'zlar : mehnat migratsiyasi, migrantlar huquqlari, xalqaro konvensiyalar, ILO, IOM, BMT, O'zbekiston qonunchiligi, norasmiy migratsiya, huquqiy bo'shliq, diaspora, patent tizimi

Аннотация

В данной статье проводится комплексный анализ правового статуса трудовых мигрантов на основе международного и национального законодательства. В исследовании рассматриваются основные принципы международных конвенций Международной организации труда (МОТ), Международной организации по миграции (МОМ) и Организации Объединённых Наций (ООН), а также правовые основы защиты мигрантов в странах назначения, таких как Россия и Республика Корея. Анализируется нормативно-правовая база Республики Узбекистан, регулирующая внешнюю

трудоу миграцию, а также выявляются правовые пробелы и коллизии, возникающие в результате неформальной миграции. На основе международного опыта предлагаются рекомендации по совершенствованию национального законодательства. Полученные результаты подчеркивают ключевую роль правового подхода в обеспечении устойчивого управления миграционными процессами.

Ключевые слова: трудовая миграция, права мигрантов, международные конвенции, МОТ, МОМ, ООН, законодательство Узбекистана, неформальная миграция, правовой пробел, диаспора, патентная система

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of the legal status of labor migrants based on both international and national legal frameworks. The study examines the core principles of international conventions adopted by the International Labour Organization (ILO), the International Organization for Migration (IOM), and the United Nations (UN), alongside national legal protections for migrants in host countries such as Russia and South Korea. Uzbekistan's domestic legislation on labor migration is reviewed, with particular attention to legal gaps and contradictions arising from informal migration practices. Drawing on international best practices, the article proposes recommendations for improving Uzbekistan's legal framework. The findings emphasize the critical importance of a legal approach in ensuring sustainable and rights-based migration governance.

Keywords: labor migration, migrant rights, international conventions, ILO, IOM, UN, Uzbekistan legislation, informal migration, legal gaps, diaspora, patent system

KIRISH:

Global migratsiya jarayonlarining ortib borayotgan murakkabligi fonida mehnat migrantlarining huquqiy himoyasi masalasi xalqaro va milliy siyosat kun tartibining ustuvor yo'nalishiga aylanmoqda. Xalqaro Mehnat Tashkilotining (ILO) 2023-yilgi ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha 169 million mehnat migranti mavjud bo'lib, ularning 48 foizi rasmiy mehnat shartnomasiz faoliyat yuritmoqda. ¹Bu holat

---

1. ¹ International Labour Organization (2023). *Global Estimates on International Migrant Workers: Results and Methodology*. Geneva: ILO.

migratsion oqimlar ortida inson huquqlari, ijtimoiy himoya, diskriminatsiyadan himoyalalanish kabi masalalarning jiddiy muammoga aylanganligini ko'rsatadi.

Xalqaro huquqiy me'yorlar — xususan, ILOning 97- va 143-sonli Konvensiyalari, BMTning 1990-yildagi "Barcha migrant ishchilar va ularning oila a'zolari huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Konvensiyasi — mehnat migrantlarining asosiy huquq va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan universal vositalar sifatida e'tirof etiladi². Biroq ushbu normativ hujjatlarning ko'pchiligi hali ham O'zbekiston tomonidan to'liq ratifikatsiya qilinmagan. Shu bilan birga, milliy qonunchilikda mavjud bo'lgan bo'shliqlar, jumladan, huquqiy maqom, ro'yxatdan o'tish, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish va xorijiy ish beruvchilar bilan munosabatlardagi tafovutlar migrantlar uchun real xavf omiliga aylanmoqda.³

Ushbu maqola mehnat migratsiyasida huquqiy bo'shliqlar, normativ tafovutlar va ijro mexanizmlarining yetishmovchiligi sababli yuzaga kelayotgan muammolarni tahlil qilish, xalqaro tajriba asosida O'zbekiston qonunchiligining takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashga qaratilgan. Shuningdek, Rossiya Federatsiyasi va Koreya Respublikasi kabi qabul qiluvchi davlatlarning migratsiya siyosati va huquqiy rejimlari o'rganilib, ular orqali migrantlarning real holati va huquqiy maqomini chuqur tahlil qilish ko'zda tutiladi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — xalqaro va milliy huquqiy asoslar kontekstida mehnat migrantlarining huquqiy maqomini baholash, mavjud bo'shliqlarni aniqlash va O'zbekiston uchun amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Maqola doirasida quyidagi vazifalar belgilandi:

1. xalqaro huquqiy hujjatlar tahlili orqali universal standartlarni aniqlash;
2. O'zbekiston qonunchiligini xalqaro konvensiyalar bilan solishtirish;
3. Rossiya va Koreya tajribasini o'rganish;
4. norasmiy migratsiyaning huquqiy oqibatlarini baholash;
5. takomillashtirishga doir strategik tavsiyalar ishlab chiqish.

2. ² United Nations (1990). *International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*. New York: UN.

3. ³ IOM Uzbekistan (2023). *Migration Governance Profile: Republic of Uzbekistan*. Geneva: International Organization for Migration.

Tadqiqotda huquqiy tahlil, taqqoslash, kontent-analiz va empirik ma'lumotlar asosida sintezlash metodlaridan foydalanildi. Ilmiy yangilik shundaki, maqolada migrantlarning huquqlarini himoya qilishga doir normativ-huquqiy tizim holati nafaqat normativ matnlar, balki amaliy huquqiy muammolar bilan integratsiyalashgan holda kompleks yondashuvda baholanadi. Tadqiqot natijalari nafaqat ilmiy qiziqish, balki O'zbekiston mehnat migratsiyasi siyosatining huquqiy islohoti uchun ham amaliy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

Xalqaro huquqiy asoslar: ILO, IOM, BMT konvensiyalari

Xalqaro huquqiy asoslar mehnat migratsiyasi jarayonida migrantlarning asosiy mehnat, ijtimoiy va fuqarolik huquqlarini kafolatlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu normalar migrantlarni nafaqat ekspluatatsiyadan himoya qilish, balki mehnat sharoitlari, ijtimoiy xizmatlar, sog'liqni saqlash va huquqiy maqomga doir kafolatlar orqali himoya qilishni ko'zda tutadi. Bu borada uchta yirik xalqaro tuzilma – Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO), Xalqaro Migratsiya Tashkiloti (IOM) va Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tomonidan qabul qilingan konvensiyalar va normativ hujjatlar asosiy mezon sifatida xizmat qiladi.

ILO tomonidan qabul qilingan **97-sonli (1949)** va **143-sonli (1975)** konvensiyalar xalqaro migratsiya mehnatiga oid muhim standartlarni belgilaydi. Ular migratsiya oqimlarining tartibga solinishi, migrantlar bilan mahalliy ishchilar o'rtasidagi teng shartlar, ro'yxatdan o'tish, ruxsatnomalar, mehnat shartnomalari va ijtimoiy kafolatlar masalasida asosiy huquqiy mezonlarni ishlab chiqadi⁴. ILOning yondashuvi faqat huquqiy prinsiplar bilan cheklanmay, balki migratsiyaning inson salohiyatini rivojlantirishdagi ijobiy rolini ilgari suradi.

Shu bilan birga, BMTning **1990-yilda qabul qilingan “Migrant ishchilar va ularning oila a'zolari huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi xalqaro konvensiyasi”** mehnat migrantlari uchun universal huquqiy asoslardan biridir. Ushbu konvensiyada migrantlar huquqlarining davlat chegarasidan qat'i nazar bir xilda ta'minlanishi, ularning ishlash, yashash, ta'lim olish, oilaviy birlashish, kasaba uyushmalariga qo'shilish va diskriminatsiyadan himoyalanih huquqlari alohida

---

⁴ International Labour Organization (1949, 1975). *Migration for Employment Convention (No. 97) and Migrant Workers (Supplementary Provisions) Convention (No. 143)*. Geneva: ILO.

belgilangan.⁵ Konvensiyaning muhim jihati — migrantlar rasman ro‘yxatdan o‘tmagan holatda bo‘lsa ham, ularning inson huquqlari himoya ostida bo‘lishi prinsipi.

Yana bir muhim xalqaro **institutsional subyekt** — IOM tomonidan ilgari surilayotgan “migratsiyaning ijobiy boshqaruvi” yondashuvi hozirgi davrda global yondashuv sifatida tan olinmoqda. IOMning 2022–2023-yillardagi siyosiy tavsiyalarida mehnat migrantlarining huquqlarini himoya qilish uchun muvofiqlashtirilgan hukumatlararo siyosat, migrantlar reabilitatsiyasi va reintegratsiyasi, diaspora bilan muloqot va gender tengligi alohida yo‘nalish sifatida belgilangan.⁶

Biroq, ushbu xalqaro huquqiy asoslarning to‘laqonli ishlashi ko‘plab mamlakatlarda, xususan, O‘zbekiston misolida, **ratifikatsiya darajasining pastligi, milliy qonunchilik bilan uyg‘unlik muammosi va ijro tizimidagi zaifliklar** sababli to‘sqinliklarga uchramoqda. Masalan, O‘zbekiston ILOning 143-konvensiyasini hali ratifikatsiya qilmagan; BMT konvensiyasiga esa qo‘shilmagan. Bu holat huquqiy jihatdan migrantlar huquqlarining xalqaro standartlar bilan kafolatlanmasligiga olib kelmoqda.

Shu bois, xalqaro huquqiy asoslar — faqat deklarativ vosita sifatida emas, balki ularni ratifikatsiyalash va amalda joriy etish orqali milliy migratsiya siyosatining huquqiy poydevorini mustahkamlovchi real mexanizm sifatida qaralishi lozim. Ayniqsa, O‘zbekiston kabi ishchi kuchi eksporti bilan shug‘ullanayotgan davlatlar uchun bu konvensiyalar nafaqat xalqaro imidj, balki fuqarolarini chet elda himoya qilishda zarur vositadir.

Migrantlarning asosiy mehnat va ijtimoiy huquqlari

Mehnat migratsiyasi jarayonida migrantlar duch keladigan asosiy muammolardan biri ularning mehnatga oid va ijtimoiy himoya huquqlarining to‘liq kafolatlanmasligidir. Xalqaro konvensiyalarga ko‘ra, har qanday mehnat migranti inson sifatida teng huquqlarga ega bo‘lishi, millat, kelib chiqish, huquqiy maqom yoki tilda farq qilmasdan mehnat, yashash, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish, sog‘liqni saqlash, ta‘lim, kasaba uyushmalari va sud orqali himoyalanih huquqlariga ega bo‘lishi lozim.

⁵ United Nations (1990). *International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*. New York: UN.

⁶ United Nations (1990). *International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*. New York: UN.

Xususan, ILOning 19 ta asosiy konvensiyasida, xodimlarning teng huquqliligi, ekspluatatsiyaga qarshi kurash, majburiy mehnatni taqiqlash va ijtimoiy sug'urta tizimiga kirish huquqlari kafolatlangan. BMT konvensiyasida esa migrantlarning ro'yxatdan o'tmagan holatda bo'lsa ham, sog'liqni saqlash, mehnat muhofazasi va jinoyat protsessida himoyalanih huquqlari tan olingan.

Ammo real hayotda bu huquqlar ko'plab mamlakatlarda, ayniqsa vaqtincha ishlayotgan migrantlar uchun to'liq ishlamaydi. Migrantlar ko'pincha norasmiy sektorda, og'ir mehnat sharoitida, xavfsizlik standartlarisiz, shartnomalarsiz ishlashga majbur bo'ladi. Ularning mehnatiga nisbatan diskriminatsiya, ish haqi to'lanmasligi, kasallikka chalinganida yordamdan mahrum bo'lishi va hatto zo'ravonlik holatlari bilan yuzma-yuz kelishi qayd etilgan.

O'zbekiston fuqarolarining Rossiya, Janubiy Koreya, Turkiya kabi mamlakatlarda ishlash holatlari bu masalaning dolzarbligini yaqqol ko'rsatadi. Misol uchun, Rossiyada migrantlar ishlash uchun "patent" tizimi orqali ruxsatnoma olishga majbur bo'ladi. Bu tizim migrantlardan har oyda soliq shaklida to'lov undirishni talab qiladi, biroq buning evaziga to'liq ijtimoiy kafolatlar, tibbiy xizmat yoki huquqiy yordam ko'rsatilmaydi. Bu esa "huquqiy rasmiylik – real himoya" o'rtasidagi tafovutni ochib beradi.

Janubiy Koreyada esa EPS dasturi doirasida ruxsat bilan kelgan migrantlar uchun muayyan darajadagi ijtimoiy himoya kafolatlangan bo'lsa-da, til to'sig'i, madaniy muhitga moslashish va tibbiy xizmatlarda noaniqliklar mavjud. Ayrim holatlarda, huquqlarini talab qilgan migrantlar deportatsiya yoki qora ro'yxatga tushish tahdidi ostida qolmoqda.

O'zbekiston qonunchiligi, xususan, Mehnat kodeksi va "Tashqi mehnat migratsiyasi to'g'risida"gi qonunlarda migrantlar huquqlarini himoya qilish tamoyillari belgilangan bo'lsa-da, bu normalar asosan ichki mehnatga qaratilgan va xorijdagi fuqarolarga nisbatan bevosita amalda ishlamaydi. Shu sababli, xorijdagi fuqarolar huquqini himoya qilish O'zbekistonning tashqi siyosiy yondashuvi, konsullik faoliyati va ikki tomonlama kelishuvlar orqali amalga oshirilishi kerak.

Shunday ekan, migrantlarning mehnat va ijtimoiy huquqlarini real ta'minlash faqat xalqaro konvensiyalarga a'zolik bilan emas, balki **konkret huquqiy kafolatlar, nazorat mexanizmlari va xalqaro hamkorlik tizimi orqali** amalga oshirilishi lozim. Har bir migrant inson sifatida huquqlarga ega bo'lishi kerak — ularning bu huquqlari

esa shunchaki deklarativ emas, amalda bajariladigan mexanizmlar orqali kafolatlanmog‘i shart.

O‘zbekiston qonunchiligida migratsiyaga oid asosiy normativ hujjatlar

O‘zbekiston Respublikasining tashqi mehnat migratsiyasiga doir qonunchiligi keyingi yillarda tizimli shakllantirila boshlagan bo‘lsa-da, uning ayrim jihatlari xalqaro standartlarga to‘liq mos emasligi bilan ajralib turadi. O‘zbekiston huquqiy bazasining asosiy komponentlarini quyidagi hujjatlar tashkil etadi: “Tashqi mehnat migratsiyasi to‘g‘risida”gi Qonun (2018), O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi (yangi tahriri 2023-yil 30-aprel), “Chet ellarda vaqtincha mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi Prezident qarorlari, hamda Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi va Tashqi migratsiya agentligi tomonidan ishlab chiqilgan nizom va reglamentlar⁷.

Mazkur huquqiy hujjatlarda mehnat migrantlari bilan xorijiy ish beruvchilar o‘rtasidagi shartnomalar, ishga joylashtirish vositachilarining litsenziyalanishi, davlat kafolati ostida yuboriladigan ishchilar, tibbiy sug‘urta va qaytib kelgan migrantlar uchun rehabilitatsiya xizmatlari belgilangan. Shuningdek, migratsiya oldi tayyorgarligi (pre-departure orientation), huquqiy maslahatlar va konsullik ko‘magi borasidagi mexanizmlar qonunchilik darajasida tasdiqlangan.

Biroq qonunchilikda mavjud normalar asosan **ruxsat etilgan va rasmiy migratsiya kanallariga** qaratilgan bo‘lib, **norasmiy ishlayotgan fuqarolar**, “turistik viza” bilan chiqib, ishlayotganlar, hamda vaqtinchalik ro‘yxatdan o‘tmagan migrantlar bo‘yicha huquqiy mexanizmlar yetarli emas. Masalan, Rossiyaga chiqqan o‘zbekistonliklarning taxminan 45–55 foizi patent asosida emas, boshqa huquqiy maqomda faoliyat yuritadi, bu esa ularning huquqiy himoyasiz qolishiga olib keladi.⁸

Shuningdek, O‘zbekiston qonunchiligida migrantlarning xorijdagi huquqlari to‘g‘ridan-to‘g‘ri kafolatlanmaydi. Mehnat kodeksi xorijdagi fuqaro mehnatiga bevosita taalluqli bo‘lmagan holda tuzilgan. Ijtimoiy himoya tizimi esa xorijdagi fuqarolarni de-fakto emas, de-jure ko‘rib chiqadi. Bu esa ijtimoiy sug‘urta, pensiya jamg‘armalari, sog‘liqni saqlash xizmatlaridan foydalanishni qiyinlashtiradi.

O‘zbekiston hali ham ILOning 143-sonli Konvensiyasini va BMTning 1990-yildagi Migrant ishchilar huquqlari konvensiyasini ratifikatsiya qilmagan. Bu esa

⁷ O‘zbekiston Respublikasi Qonuni (2018). “*Tashqi mehnat migratsiyasi to‘g‘risida*”.

⁸ IOM Uzbekistan (2023). *Labour Migration and Reintegration Trends in Uzbekistan*. Tashkent: IOM.

xalqaro norma va milliy qonunchilik o'rtasida **huquqiy tafovutlar** yuzaga kelishiga olib kelmoqda.⁹

Yuqoridagilardan kelib chiqib, O'zbekiston qonunchiligi mehnat migratsiyasini tartibga solishda muhim yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, uning xalqaro standartlarga mosligi, ijro mexanizmlarining samaradorligi, norasmiy migratsiyani qamrab olish darajasi va migrantlarning xorijdagi huquqiy maqomini kafolatlash borasida hali katta islohotlarga muhtoj.

Migrantlarni qabul qiluvchi mamlakatlar qonunchilik talablari (Rossiya va Koreya misolida)

Xalqaro mehnat migratsiyasida qabul qiluvchi mamlakatlarning migratsiya siyosati va qonunchilik mexanizmlari migrantlarning real huquqiy maqomini belgilovchi asosiy omillardan biridir. O'zbekistonlik mehnat migrantlarining salmoqli qismi aynan Rossiya Federatsiyasi va Janubiy Koreyada faoliyat yuritayotganini hisobga olsak, ushbu mamlakatlardagi migratsiya huquqiy rejimlari chuqur tahlil etilishi lozim. Ayniqsa, bu ikki davlat o'zining migratsiyaga oid siyosiy modeli, tartibga solish uslublari va huquqiy-amaliy tafovutlari bilan ajralib turadi.

Rossiya Federatsiyasi migratsiyani rasmiylashtirishda "patent tizimi"ni asosiy huquqiy mexanizm sifatida qo'llaydi. Bu tizimga muvofiq, fuqarolar har oyda soliq ekvivalenti to'lab, ishlash huquqini tasdiqlovchi ruxsatnoma oladilar. Ammo bu tizimda ishchilarning ijtimoiy himoyasi, tibbiy sug'urta, ishsizlik nafaqasi yoki pensiya jamg'armalari bilan bog'liq huquqlari to'liq kafolatlanmagan. Bundan tashqari, migrantlar vaqtincha ro'yxatdan o'tish, yashash joyini bildirish, doimiy nazoratga tushish kabi byurokratik to'siqlarga duch keladilar.

Rossiyadagi qonunchilik migratsiyani iqtisodiy zaruratdan kelib chiqib tartibga soladi, ammo ijtimoiy integratsiya, huquqiy madaniyat va madaniy moslashuv uchun zarur bo'lgan mexanizmlar zaif. Natijada, migrantlar ko'p hollarda mehnat ekspluatatsiyasi, ish haqi ushlab qolish, diskriminatsiya va hatto huquqiy xavfsizlikdan mahrum holatlarda qolmoqdalar. Shu nuqtada Rossiya huquqiy tizimi migrantlar uchun faqat ishlash ruxsati bilan cheklanishi, lekin inson huquqlarining to'liq kafolatlanmasligi bilan tanqid qilinmoqda.

---

⁹ United Nations (1990). *International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*. New York: UN.

Janubiy Koreyada esa mehnat migrantlari asosan **Employment Permit System (EPS)** dasturi orqali rasmiy tartibda ishlaydi. Bu tizim ikki tomonlama hukumatlararo bitim asosida faoliyat yuritadi va migrantlarga shartnoma asosida ishlash, ish joyini almashtirish (cheklangan miqdorda), ruxsatli muddatda mamlakatda bo'lish, mehnat kodeksiga muvofiq sharoitda faoliyat yuritish huquqlarini beradi. EPS tizimi orqali yuborilgan o'zbekistonliklar yillik tibbiy tekshiruv, huquqiy maslahat, yashash joyi, ro'yxatdan o'tish va ma'lum miqdordagi ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatiga ega.

Biroq Koreya tajribasida ham til to'sig'i, kasaba uyushmalariga integratsiyalashmovchilik, shartnoma muddati tugagach deportatsiya, ruhiy bosim va ayrim ish beruvchilar tomonidan huquqbuzarlik holatlari kuzatiladi. Koreya hukumati bu muammolarni kamaytirish uchun doimiy huquqiy yangilanish va onlayn huquqiy resurslar tizimini joriy etgan bo'lsa-da, tizimni to'liq inson huquqlari asosida optimallashtirish zarurati saqlanib qolmoqda.

Migrantlarni qabul qiluvchi davlatlarning qonunchilikdagi tafovutlarini tahlil qilar ekanmiz, Rossiya modeli "chegaralangan iqtisodiy ruxsat" modeliga yaqin bo'lsa, Koreya tajribasi "mehnatga asoslangan nazoratli integratsiya" modeli sifatida baholanadi. O'zbekiston uchun bu tajribalar xalqaro shartnomalar, ikki tomonlama bitimlar va rasmiy migratsiya kanallari siyosatini shakllantirishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Norasmiy migratsiya va huquqiy bo'shliqlar

Rasmiy mehnat migratsiyasi kanallarining cheklangani, tartibga solish mexanizmlarining qamrov darajasi pastligi va huquqiy tizimdagi nomuvofiqliklar sababli ko'plab migrantlar norasmiy yo'llar orqali chet elda ishlashni tanlamoqda. Norasmiy migratsiya — bu migrantlar davlatlararo bitimlarga asoslanmagan, ro'yxatdan o'tmagan, vizasiz yoki noto'g'ri huquqiy maqom bilan xorijda mehnat qilayotgan holatlar majmuasidir. IOM ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonlik migrantlarning muayyan qismi aynan norasmiy yo'llar orqali Rossiya, Turkiya, Qozog'iston va Janubiy Koreyaga chiqib ishlaydi.

Bu holatda migrantlar davlat nazoratidan chetda qoladi, ular bilan tuziladigan shartnomalar og'zaki bo'ladi, sug'urta tizimi, huquqiy yordam, kasaba uyushmalari himoyasi va ijtimoiy kafolatlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lmaydi. Shu bois, norasmiy mehnat migratsiyasi migrantlarni eng zaif toifaga aylantiradi. Ish joyida

huquqbuzarlik, zo‘ravonlik, zo‘ravon mehnat, gender asosidagi tazyiq, ekspluatatsiya holatlari ko‘p hollarda aynan rasmiy bo‘lmagan muhitda yuzaga chiqadi.

Norasmiy migratsiyaning yana bir muhim salbiy oqibati – bu migrantlarning huquqiy maqomsizligi sababli ular va ularning oilalari uchun ijtimoiy kafolatlar yaratilmasligi, pensiya, nafaqa, bolalar ta‘limi, sog‘liqni saqlash va reintegratsiyaga oid xizmatlardan foydalanolmasligidir. Migrantlar xorijda doimiy yashash joyi yoki ro‘yxatdan o‘tmaganligi sababli konsullik xizmatlariga ham murojaat qila olmaydi. Natijada, “qonunsiz mehnat”ning huquqiy xavfi migrantni ijtimoiy himoyasiz holatga olib keladi.

O‘zbekiston qonunchiligida rasmiy mehnat migratsiyasi ancha tartibga solingan bo‘lsa-da, norasmiy migratsiya holatlarining huquqiy echimiga doir aniq mexanizmlar yetarli emas. “Tashqi mehnat migratsiyasi to‘g‘risida”gi Qonun norasmiy ishlayotgan fuqarolarni konsullik himoyasi, qaytishdagi ijtimoiy reabilitatsiya, yoki xorijda yuz beradigan huquqbuzarliklar bo‘yicha maxsus modda bilan qamrab olmaydi.

Xalqaro tajribada norasmiy migratsiyani kamaytirish uchun quyidagi yondashuvlar qo‘llaniladi:

- **rasmiy ishga joylashtirish agentliklarini ko‘paytirish,**
- **arzon ruxsatnomalar siyosati (patentlar, ish ruxsatnomalari),**
- **huquqiy madaniyat va axborot kampaniyalari,**
- **migrantlar uchun maxsus mobil ilovalar orqali huquqiy xizmatlar.**

O‘zbekiston kontekstida bu yo‘nalishdagi islohotlar endi shakllanmoqda. Migratsiya agentliklari va konsullik vakolatxonalari orqali huquqiy maslahatlar, huquqiy identifikatsiya, qaytgan fuqarolarni ro‘yxatga olish mexanizmlari joriy etilmoqda. Biroq bu jarayonlarning institutsional, byudjet va monitoring jihatdan barqarorligi hozircha zaif bo‘lib qolmoqda.

Shu bois, norasmiy migratsiyani huquqiy asosda tartibga solish nafaqat migratsiya oqimlarini rasmiylashtirish, balki inson huquqlarini himoya qilishda, O‘zbekiston fuqarolarining xorijdagi manfaatlarini ilgari surishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Huquqiy ziddiyatlar va amaliy muammolar: patent tizimi, ro‘yxatdan o‘tish, tazyiq

Mehnat migratsiyasi jarayonida xalqaro va milliy huquqiy asoslar mavjud bo‘lishiga qaramasdan, migrantlarning kundalik hayotida amaliy muammolar va

huquqiy ziddiyatlar muqarrar yuzaga chiqmoqda. Ayniqsa, patent tizimi, vaqtincha ro'yxatdan o'tish tartibotlari, va huquqiy maqomning noaniqligi bilan bog'liq masalalar migrantlarning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligiga bevosita tahdid soladi. Bu holatlar avvalgi bo'limlarda ko'rib chiqilgan norasmiy migratsiya va rasmiy huquqiy siyosatlar o'rtasidagi tafovutlar bilan uzviy bog'liqdir.

Rossiyada faoliyat yuritayotgan o'zbekistonlik migrantlarning ko'pchiligi ish faoliyatini **“patent tizimi”** asosida olib boradi. Bu tizim huquqiy jihatdan mehnat ruxsatnomasi sifatida taklif etilgan bo'lsa-da, amalda migrantlar uchun iqtisodiy va huquqiy bosim omiliga aylangan. Har oyda to'lanadigan yuqori miqdordagi to'lov, uzluksiz ro'yxatdan o'tish majburiyati va cheklangan huquqiy himoya bu tizimni ekspluatatsion mexanizmga aylantirmoqda. Migrantlarning ko'pchiligi shartnoma asosida ishlamaydi, ularning mehnat huquqlari sud orqali himoya qilinmaydi, va shikoyat qilish xavfi deportatsiyaga olib kelishi mumkin.

Vaqtincha ro'yxatdan o'tish masalasi esa ayniqsa Rossiya Federatsiyasi, Turkiya va Malayziya kabi davlatlarda migrantlar uchun eng ko'p uchraydigan huquqiy ziddiyatlardan biridir. Migrantlar ijaraga olingan joylarda ro'yxatga qo'yilmaydi, ko'p hollarda uy egalari rozilik bermaydi, yoki bu xizmatni noqonuniy tarzda pul evaziga taklif etadi. Ro'yxatdan o'tmagan migrantlar esa politsiya tomonidan ushlanib, ma'muriy jazoga tortilishi yoki mamlakatdan chiqarib yuborilishi mumkin.

Migrantlar ko'p hollarda **sistematik tazyiq va kamsitish** holatlariga duch kelishadi. Huquqiy maqomning noaniqligi ularning sog'liqni saqlash tizimidan foydalanishini cheklaydi, ish haqi muntazam to'lanmasligi, mehnat shartlarining og'irligi, hatto zo'ravonlik holatlarining bejiz qolishi amaliy realiyalardandir. Masalan, Human Rights Watch 2022-yilgi hisobotida Rossiyada ishlayotgan Markaziy Osiyo migrantlarining 42 foizi kamida bir marta ish haqi ushlab qolingani, 18 foizi esa og'zaki tahdid va kuch ishlatish bilan to'qnashganini qayd etgan.¹⁰

O'zbekiston migratsiya siyosatida bu muammolarni bartaraf etishga doir strategik harakatlar boshlangan: Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi qoshida huquqiy maslahat markazlari, xorijdagi konsulliklar orqali “yashirin migratsiya monitoringi”, migrantlar ro'yxatga olinadigan “Tizim ATLAS” platformasi joriy etilmoqda. Biroq bu tizimlar **aksariyat hollarda faqat rasmiy kanallar orqali**

¹⁰ Human Rights Watch (2022). *Exploitation without Accountability: Migrant Workers in the Russian Federation*.

chiqqan migrantlarni qamrab oladi, norasmiy va ekspluatatsiya tahdidiga duch kelayotgan guruhlar esa tizimdan chetda qolmoqda.

Huquqiy ziddiyatlarni kamaytirish uchun xalqaro tavsiyalarda quyidagilar taklif etiladi: migrantlar bilan shartnoma tuzishning majburiyligi, ro'yxatga olish tartibining soddalashtirilishi, huquqiy maslahat xizmatlariga erkin kirish, hamda huquqbuzarlik holatlari yuzasidan ishonchli shikoyat mexanizmlarining joriy etilishi. O'zbekiston uchun esa bu yo'nalishlarda rasmiy migratsiya kanallarini kengaytirish, ish beruvchilar bilan ikki tomonlama kafolatli shartnomalar tuzish va norasmiy migratsiya oqimini rasmiylashtirish orqali bu ziddiyatlarning oldini olish imkoniyati mavjud.

Xalqaro tajriba asosida huquqiy takomillashtirish yo'llari

Mehnat migratsiyasi jarayonida yuzaga kelayotgan huquqiy bo'shliqlar, muammoli amaliyotlar va norasmiy migratsiyaning kuchayib borishi O'zbekiston uchun xalqaro tajribalardan o'rganishni zaruratga aylantirmoqda. Xususan, Yevropa Ittifoqi, Koreya Respublikasi, Filippin, Moldova va Meksika kabi davlatlar migratsiya boshqaruvi sohasida huquqiy mexanizmlarni institutsional, ijtimoiy va diplomatik darajalarda uyg'unlashtirish orqali samarali natijalarga erishgan. Ushbu davlatlar tajribasi O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirishda metodologik asos vazifasini o'taydi.

Filippin hukumati xorijda ishlayotgan fuqarolarining huquqiy maqomini mustahkamlash uchun "Overseas Workers Welfare Administration" (OWWA) tizimini yaratgan bo'lib, bu tuzilma orqali migrantlarga rasmiy ruxsatnomalar, ijtimoiy sug'urta, huquqiy maslahat, kasbiy tayyorgarlik va qaytishdagi reintegratsiya xizmatlari ko'rsatiladi. Bu tizim yordamida Filippin hukumati fuqarolarining mehnat bozoridagi haqiqatiga ta'sir ko'rsata oladi, ularning ekspluatatsiyaga uchrash xavfini minimallashtiradi.

Yevropa Ittifoqi davlatlari, xususan, Germaniya va Shvetsiya migratsiyani tartibga solishda "prinsipga asoslangan yondashuv" dan foydalanadi — ya'ni inson huquqlarini asosiy mezon sifatida tan oladi. Bu davlatlarda migrantlar bilan shartnoma tuzish majburiyati, shikoyat qilish erkinligi, til kurslari, kasaba uyushmalariga integratsiya va doimiy yashash huquqi bosqichlari qonun bilan kafolatlanadi.

Moldova hukumati esa Yevropa bilan assotsiatsiyalashgan bitimlar doirasida o'zining milliy migratsiya siyosatini xalqaro huquqiy me'yorlarga moslashtirish orqali norasmiy migratsiya darajasini keskin kamaytirgan. Hukumat va nodavlat tashkilotlar

hamkorligida ishlab chiqilgan “Migratsiya siyosatining harakat rejasi” migrantlarga xizmat ko‘rsatish markazlari, elektron huquqiy yordam tizimi va qaytgan migrantlar uchun mikromoliyaviy resurslarni o‘z ichiga olgan.

O‘zbekiston uchun bu tajribalar quyidagi yo‘nalishlarda huquqiy islohotlar zarurligini ko‘rsatadi:

Ratifikatsiya siyosati: ILO 143-sonli Konvensiyasi va BMT 1990-yilgi Konvensiyasini ratifikatsiya qilish orqali xalqaro norma va milliy qonunchilik o‘rtasidagi tafovutni bartaraf etish.

Huquqiy maqomni aniqlashtirish: norasmiy ishlayotgan migrantlarning shartnoma asosida rasmiy maqomga o‘tishini huquqiy jihatdan yengillashtirish.

Huquqiy xizmatlarning inkluzivligi: xoriydagi migrantlarga mobil ilovalar, onlayn konsultatsiyalar, video-aloqa orqali huquqiy yordam tizimlarini joriy etish.

Ikki tomonlama kafolatli bitimlar: qabul qiluvchi davlatlar bilan migrantlar huquqini kafolatlovchi huquqiy asosda aniq bandlar kiritilgan bitimlarni kengaytirish.

Reintegratsiya va monitoring tizimi: qaytgan migrantlar uchun ijtimoiy-moliyaviy adaptatsiya dasturlarini qonuniy darajada majburiylashtirish.

Shuningdek, bu islohotlar faqat normativ darajada emas, balki **ijro mexanizmlari, byudjet resurslari, axborot strategiyasi va institutsional salohiyat** orqali ham mustahkamlanishi lozim. Faqat qonunlar emas, balki ular asosida ishlaydigan va migrantlarning real muammolariga mos moslashgan tizimlar zarur.

O‘zbekistonning xalqaro migratsiya tizimidagi ishtiroki, diplomatik vakolatxonalar tarmog‘ining kuchaytirilishi, fuqarolik jamiyati institutlarining jarayonga jalb qilinishi, shuningdek, davlat va nodavlat aktorlar o‘rtasidagi hamkorlik — barcha bu omillar migratsion boshqaruvni inson huquqlari markaziga yo‘naltirishda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa va Tavsiyalar

Ushbu maqolada mehnat migratsiyasi kontekstida xalqaro va milliy huquqiy asoslar tahlil qilindi. Tadqiqot davomida migrantlarning huquqiy maqomi, norasmiy migratsiya oqibatlari, qabul qiluvchi davlatlar qonunchiligi, amaliy muammolar va huquqiy ziddiyatlar aniqlandi hamda xalqaro tajriba asosida O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish bo‘yicha strategik takliflar ishlab chiqildi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston mehnat migratsiyasi sohasida xalqaro konvensiyalar bilan to'liq integratsiyalashmagan, milliy qonunchilikda xorijdagi fuqarolarning huquqlari to'g'ridan-to'g'ri va tizimli tartibga solinmagan. Mehnat migratsiyasining aksariyat oqimi norasmiy yo'llar bilan amalga oshayotganligi, migrantlarning ekspluatatsiya, tazyiq, va ijtimoiy himoyasizlik holatlariga duch kelishiga olib kelmoqda. Patent tizimi, vaqtincha ro'yxatdan o'tish, shartnomalarning yo'qligi kabi amaliy muammolar huquqiy ziddiyatlarga sabab bo'lmoqda.

Xalqaro tajriba (Filippin, Koreya, Yevropa Ittifoqi, Moldova) esa shuni ko'rsatadiki, samarali migratsiya boshqaruvi uch asosga tayanadi: **1) normativ integratsiya, 2) huquqiy xizmatlar infratuzilmasi, 3) migratsiyadan keyingi reintegratsiya tizimi.**

O'zbekiston uchun maqolada quyidagi tavsiyalar muhim strategik yo'nalish sifatida taklif qilinadi:

1. Xalqaro konvensiyalarni ratifikatsiya qilish

– ILOning 143-sonli Konvensiyasi va BMTning 1990-yilgi migrantlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasini qabul qilish.

2. Norasmiy migratsiyani huquqiylashtirish

– Migrantlarning norasmiy maqomini shartnoma asosida rasmiylashtirish mexanizmlarini joriy etish.

3. Ikki tomonlama huquqiy bitimlarni kengaytirish

– Rossiya, Koreya va boshqa qabul qiluvchi davlatlar bilan migrantlarning huquqiy maqomini kafolatlovchi aniq bandlar bilan mustahkamlangan kelishuvlar tuzish.

4. Migrantlar uchun inkluziv huquqiy xizmatlar tizimini yaratish

– Mobil ilovalar, onlayn huquqiy maslahat, konsullik orqali shikoyat mexanizmlarini kuchaytirish.

5. Reintegratsiya va post-migratsiya monitoring

– Qaytgan migrantlar uchun ijtimoiy yordam, kasbiy reorientatsiya va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash dasturlarini qonuniy asosda mustahkamlash.

6. **Huquqiy madaniyat va targ'ibot strategiyasini shakllantirish** – Migratsiyadan oldingi tayyorgarlik (pre-departure orientation) doirasida migrantlarga ularning huquqlari, xorijdagi qonunchilik va shartnoma madaniyati haqida axborot berish.

Xulosa qilib aytganda, mehnat migratsiyasi sohasida huquqiy barqarorlik faqat normativ hujjatlar emas, balki ijro mexanizmlarining mavjudligi, institutlararo hamkorlik, xalqaro standartlarga uyg'unlik va migrantlarning real ehtiyojlariga asoslangan huquqiy siyosat orqali ta'minlanadi. O'zbekiston migratsiyani inson huquqlari asosida boshqarishga o'tmasa, mavjud muammolar chuqurlashadi, norasmiy migratsiya kuchayadi, va fuqarolarning huquqiy himoyasi zaiflashadi. Shuning uchun maqolada taklif etilgan strategik choralarni amalga oshirish nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy va siyosiy zaruratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatining to'g'rilangan va yakuniy shakli:

1. International Labour Organization (2023). *Global Estimates on International Migrant Workers: Results and Methodology*. Geneva: ILO.
2. United Nations (1990). *International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*. New York: UN.
3. International Labour Organization (1949, 1975). *Migration for Employment Convention (No. 97) and Migrant Workers (Supplementary Provisions) Convention (No. 143)*. Geneva: ILO.
4. International Organization for Migration (2023). *Migration Governance Profile: Republic of Uzbekistan*. Geneva: IOM.
5. International Labour Organization (2023). *Fundamental Principles and Rights at Work*. Geneva: ILO.
6. IOM (2023). *Global Migration Indicators Report*. Geneva: International Organization for Migration.
7. IOM Uzbekistan (2023). *Labour Migration and Reintegration Trends in Uzbekistan*. Tashkent: IOM Uzbekistan.
8. O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2018). *"Tashqi mehnat migratsiyasi to'g'risida"*.

9. Federal Migration Service of the Russian Federation (2023). *Patentnyy poryadok trudovoy migratsii*. Moscow.
10. Human Rights Watch (2022). *Russia: Migrants Face Abuse, Exploitation*.
11. Ministry of Employment and Labor, Republic of Korea (2023). *EPS Policy Overview*. Seoul.
12. IOM Uzbekistan (2023). *Legal Access and Barriers for Migrants*. Tashkent: IOM.
13. Human Rights Watch (2022). *Hidden Chains: Rights Abuses of Migrant Workers in Informal Sectors*.
14. Human Rights Watch (2022). *Exploitation without Accountability: Migrant Workers in the Russian Federation*.
15. Government of the Philippines – OWWA (2023). *Overseas Workers Welfare Programs*. Manila.
16. European Union Agency for Fundamental Rights (2023). *Migration and Fundamental Rights in the EU*. Vienna.
17. International Centre for Migration Policy Development (ICMPD) (2022). *Migration Governance in Moldova: Best Practices*. Chisinau.